

הרב יהושע ענבל

קהלת

בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, אך נמלכו בהם ולא גנוזהו. ובטעם שרצו לגנוז אמר רב "מפני שדבריו סותרין זה את זה", (שבת ל:), ור' בנימין אמר "מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות" (קה"ר יא א, ויק"ר כח א').

ומפני מה לא גנוזהו? "אמר רב מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה", וכעין זה במדרש שם: "וכך היה ראוי שלמה לומר 'שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך'? משה אמר 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם', ושלמה אמר 'והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך', אלא הותרה רצועה, לית דין ולית דיין? כיון שאמר 'ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט', אמרו יפה אמר שלמה". הרי שגם לפי מה שמצאו בו דברים מטים לצד מינות, מצאו בו בסופו דברים היפך המינות.

אבל עדיין צריך ביאור גדול, הגם שסופו דברי תורה ונוגד את המינות, מ"מ איך יש להבין את הסתירות שיש בו, ולמה כתב שלמה דברים המטים לצד מינות? ועצם זה שאומרים שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה, מעורר תמיהה מה עם אמצעו? ואמנם חז"ל לא נכנסו לזה, מכיון שבודאי היה הספר מקובל ומקודש שנים רבות, וגם כשרצו לגנוז בודאי לא חשבו שלשלמה היה דעות מינות, או שהיה לו איזו טעות שמחמתה סתר את עצמו. אלא שחשבו שמחמת שינוי הדורות וחוסר ההבנה יחשבו בני אדם בטעות שיש אמת בדעת מינות, או שלמה טעה וסתר עצמו. על כן כיון שראו שמסיים בדברי תורה ומראה בזה שזוהי מסקנתו שוב אין מקום לטעות וא"צ לגנוז.

ובאמת נראה ששתי החסרונות שהזכירו רב ור' בנימין הם קרובים מאד, שכן גם

בענינים היכולים להביא למינות סותר עצמו שלמה, כמ"ש במדרש שמתחלה אמר שמח בחור בילדותך כו' ובסוף אמר על כל אלה יביאך אלהים במשפט. אמנם בודאי יש סבה לשתי הדברים האלו הנראים כחסרונות, שהרי הם מעיקרו של הספר, ולא פעם ולא פעמיים, רבות בו הסתירות, ורבים בו הם הדברים הנראים תמוהים ומטים לצד מינות. והאבן עזרא (בפי' קהלת ז ג) כתב "יראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר".

אמנם באמת יש להתבונן על עיקר ספר קהלת, ראשית שמו מתמיה, כפי הפירוש המקובל היינו שאמר דבריו בקהל רב. דמה בכך שהיה מדבר בקהל, הלא כמה וכמה חכמים וסופרים תנאים ובני נביאים היו מלמדים דבריהם בקהל כראוי לחכמים, ומה זה סבה לקרוא ע"ז את שמו, ועוד את שם חיבורו. ואם היה זה באמת כינויו למה לא נזכר כינוי זה בשום מקום אחר חוץ מבספר זה. וגם בזה הספר לא נזכר כלל שמו העיקרי - שלמה אלא אך ורק קהלת, הלא דבר הוא, וצריך טעם מתקבל.

ובאמת הפי' הזה שהיה מדבר במקהלות הוא בדרז"ל קה"ר א ב, אבל רש"י כ' פי' אחר: "קהלת - על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו (משלי ל) אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה, וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל", (רש"י קהלת א א). הרי מביא דברי המדרש רק בשם י"א, ועיקר פירושו הוא "שקיהל חכמות הרבה". אבל גם בפי' זה צריך להתבונן מה ענינו, ומה זה שונה מסתם חכמה שיש לכל החכמים שלא

נקראו קהלת מחמת חכמתם. ואטו ספר משלי אינו מקהיל חכמה.

והיה ראוי לומר שיש קשר בין הכינוי קהלת לבין הספר הזה, ולכן לא נקרא בשום מקום אחר שלמה קהלת, ובחיבור זה לא נקרא שלמה. ולכן נתכנה החיבור ע"ש קהלת. ובאמת מבואר הדבר ממש"כ שקיהל חכמות הרבה, שיש בספר קהלת חיבור והקהלה של כמה מיני חכמות. והנה את משלי חכמתו לא כתב כאן שלמה, אותם ימצא המעיין בספר משלי, ולקהלת ישנה מגמה מיוחדת ואחרת. שהרי כל ספר משלי בא לומר ולשנן שעל כל דבר האלהים יביא במשפט ובית רשעים אובר ואיננו, והפסד הרוע ומעלת החכמה, וזוהי גם מסקנתו של קהלת. אלא שהדרך שמגיע אליה בקהלת היא אחרת.

והמובן מכל זה שבספר קהלת בא שלמה לתת דרך להגיע למסקנה הזו של סוף דבר הכל נשמע כו', והדרך הזו היא ע"י הקהלת כל סוגי ומיני החכמות, ובדיקתם אחת לאחת. ועל שם מלאכת הקיהול הזו מכנה עצמו קהלת, כאילו אין זה שלמה המלך החכם וירא אלהים שאת דבריו ידענו כבר מספר משלי, אלא כמו אדם אחר שאינו יודע מאומה מתחיל לבדוק כל דעה ודעה מהתחלה. זוהי דרכו של קהלת, אבל שלמה כבר ברור לו סוף דבר מראשיתו.

אמנם לא הציג קהלת את הדברים בצורה של שאלות ותשובות, אלא באופן של הקהלה, כאדם המנסה את כל הדרכים ומדבר בשמם. שהרי ברור שכאשר עשה לו שלמה פרדסים ובתים וכו' לא היו לו באמת ספיקות בתכלית האדם בעולמו ועדיין לא ידע מה טוב ומה רע. שהרי אז כבר היה מלך על ישראל אחרי שנגלה אליו ה' ונתן לו חכמה מכל האדם, ובנה את בית המקדש ששרתה בו שכינה וכו', ולכן ברור שכל הספקות האלו שמציג קהלת "שנתן את לבו לראות ולתור ולבדוק" אינם אלא צורה של העלאת השאלות וקיהול החכמות.

והנה לאחר העיון נראה שבקהלת מוקהלות החכמות לא רק בצורה של הצגת מחשבות למיניהם, אלא גם בהבאת דברי חכמה מפורסמים, שזה ענין קיהול החכמות, ותשובה עליהם ע"י רעיונות הפכיים. שהרי ישנם בקהלת משפטים סותרים סתירה גמורה, וכן דברים המטיין כלפי מינות, ובע"כ המשפטים והפתגמים האלו הם דברי חכמה ידועים שקיהלם שלמה לספרו בכדי לסתורם מתוכם בדרך חכמתו. וכ"כ ספורנו בפירושו: "סיפור המחבר את רוב השתדלויות להחזיק ולהביא דעת חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעת ההמון וטענותיהם". וכן מצאנו לדוד אביו שמביא "כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע", (ש"א כד יד).

הנה כותב קהלת: "ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע, והאלהים עשה שיראו מלפניו. מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה, והאלהים יבקש את נרדף" (קהלת ג יד-טו). ואין שום אופן בדרך הפשט לחבר את שני הפסוקים האלו ראשם לסופם, וברור שאין הם המשך הפתגם, אלא הערה על הפתגם. ראש הפסוק הוא חכמה שקיהלה שלמה לספרו, וסופו הוא הערתו של שלמה עליו. ואולי אפשר לפרש שראש פסוק יד' הוא פתגם שר"ל שאין תועלת בהשתדלויות והתאמצויות האדם שחושב שיוכל לתקן את העולם ולהשפיע על רבים וכו', שהרי מעשה האלהים הוא לעולם ואין אפשרות לשנות ולהתערב בתוכניות העולם, וע"ז אומר: "ידעתי כי...". אבל ע"ז מוסיף קהלת בחכמתו "והאלהים עשה שיראו מלפניו", גם יראת בני האדם מה' וכל מה שנובע ממנה היא מעשה האלהים, וגם ממנה אין לגרוע בפתגמי סרק.

וכן פסוק טו' הוא פתגם רגיל שאומר מה שהיה הוא שיהיה, עולם כמנהגו נוהג, ואין טעם לנסות ולתקן את העולם בהנהגות ראויות. אבל על זה מעיר שלמה כי המציאות

היא ש"אלהים יבקש את נרדף", ולכן יש בעל לבירה שצופה ומשגיח על כל פרט.

ועי' ט יח: "טובה חכמה מכלי קרב, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה", כי ראשית הפתגם ר"ל שאדם נוצח במלחמה ע"י חכמתו יותר מכל כלי הקרב, אבל החצי השני מוסיף לסתור ולומר, כי חוטא אחד יכול לאבד את כל הטובה שבאה מחמת החכמה, ואין האדם יכול להישען רק על חכמתו.

וכן המקרא "ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש, עם הילד השני אשר יעמד תחתיו" (קהלת ד טו), מתחלק לשני חלקים, ראיתי את כל החיים כו' הוא מן הפתגמים החוזרים בקהלת פעמים רבות, אבל הילד השני הוא חידה שתומה. ואולי אפשר לפרש הילד השני לאביו (כפי שהתאונן לעיל פסוק ח: יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ולמי אני עמל כו') דהיינו שהוא השני שיירש אותו, וכשם שרואים את כל החיים המהלכים תחת השמש, כך בנו שיירשו, מה ההבדל בינו לבין כל שאר בני האדם, ולשם מה עמל האדם, וע"ז מסיים: "אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הבל ורעיון רוח", שבעמל נכסים וממון באמת אין שום שינוי ותועלת באסיפת הון רב יותר מן הצורך כי אין שום ערובה שיביא לשמחה ולתועלת.

ובפ"ב פי"ג: "וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך, וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם", הרי שמביא החכמה שאומרת שיש יתרון לחכמה מן הכסילות, והכסיל בחשך הולך, אבל כל זה אינו אלא ביחס לראיית החכם, שרואה את הכסיל כאלו הוא בחושך, אבל באמת מקרה אחד יקרה את כולם, ואין חיי החכם טובים מחיי הכסיל. והפתגם האחרון שותר את הראשונים.

ולכן ספר קהלת טוב ומועיל לחכמים, שיוכלו לפתור חידותיו, אבל להמון חששו חכמים שלא יבינו דרכו, ולא נתקררה דעתם עד שהחליטו שדברי הסיום של סוף דבר וכו' מספיקים בשביל למנוע היוזק מן הסתירות ומהדברים המטים לצד מינות.

ולכאורה זה פשוט שגם אם אכנה"ג קדשו ס' קהלת, וקבעוהו לא' מכתבי הקדש, מ"מ אם ראו חכמים שיכול הדבר לגרום נזק לשמירת התורה בודאי בידם לגנוז, שהרי אפילו דין התורה עצמה מבטלים ועוקרים חכמים למיגדר מילתא בהרבה מקומות. ואין זה סתירה כלל למה שנאמר ברוח הקדש.

אמנם ראיתי בשו"ת מהר"י ברונא סי' סו' שכ': "בירושלמי כתב בהדיא דמגילת קינות רות ושיר השירים מברכין, וה"נ במיימוני, אבל קהלת לא הוזכר ומסתמא הטעם דאמרינן בפ' במה מדליקין שבקשו לגנוז ספר קהלת א"כ ע"כ לאו ברוח הקדש נאמר¹, דא"כ איך צונו לגנוזו, נהי דמסיק דלא צונו לגנוזו מ"מ לא צונו לקרותו לכן אין מברכין". הרי מוכיח מזה שרצו לגנוזו שלא נאמר ברוח הקדש, ואינו מוכן כלל, כמש"נ. והלא אפילו את דברי יחזקאל הנביא רצו לגנוז, ואטו היה צד שלא נאמרו דבריו בנבואה מפי ה', אלא שמה שנראה סותר לדברי תורה יכול להחליש האמונה בתורה, ולכן כשמצאו ישובים מתקבלים על הדעת לא גנוזוהו, אבל אין זה שייך כלל למעלת הספר אם גנוזו או לאו.

אמנם יש סיוע לדבריו מאדר"נ פ"א, דהכי אי' התם: "הווי מתונים בדין כיצד מלמד שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין שנאמר גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה (משלי כ"ה א') ולא שהעתיקו אלא

¹ והנה יש להוכיח מזה דקרי וכתוב אינו מוכיח שנאמר ברוח"ק, שהרי בקהלת והספרים שנחלקו עליהם יש ג"כ קריין וכתובין, ומ"מ סברו עדיין שהם חיבורים שלא נכתבו ברוח"ק אלא חכמות בעלמא.

והנה יש להתבונן מה עיקר הרעיון שהכל הבל, שהוא נראה עיקר הספר כמו שאמר ר' יונתן (לעיל) "הזקין אומר דברי הבלים". ובמכילתא דרשב"י (טו ט) אמרו "אני קהלת הייתי מלך (קהלת א יב) זה היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה", הרי שכל מה שנאמר קודם לכן עד פסוק יב הוא מין הקדמה של מסקנת הדברים. ויש לדעת מה ענין הבל זה, אם דבר שלילי ורע, או רק חסר תוחלת, או שאין בו מספיק הגנה וסיפוק. והנה עיקר השם הבל הוא דבר שאין בו ממש, אבל גם בנביאים אנו מוצאים אותו משמש כדבר שטות, "וילכו אחרי ההבל ויהבלו" (מלכים ב יז טו, ירמיה ב ה), "לריק יגעתי לתהו והבל כליתי כחי" (ישעיה מט ד), "חקות העמים הבל הוא" (ירמיה י ג). והכוונה שאם דבר שהאדם תלוי בו הוא הבל, הרי זה גנאי לאדם. דבר שהולכים אחריו, מכלים את הכח, ועושים אותו חוק, אי אפשר שיהיה הבל. אבל אין זה אומר שהוא לעצמו רע או שאין למצוא בו טעם. ולענינינו חשובים מאד דברי דוד "ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל" (תהלים צד יא), ואין הענין שם בתהלים לגנות מחשבות האדם, וכוונת הפסוק שם לומר שאין בכח האדם לעשות דבר לעומת מעשי ה' (אבן עזרא). ובמשלי (יג יא) "הון מהבל ימעט", אין הכוונה לדבר גנות, אלא לעסקי העולם, וגם שם מכנה את כל עסקי העולם בכינוי הבל, אלא שמכל ההבל ימעט ההון ("מ גם שם הון ממעשה רע ימעט, אבל סופו: "וקובץ על יד ירבה" יוכיח כמ"ש שאין המדובר אלא בפזרנות לעומת חסכנות). לכן יש לומר שכוונתו באמרו הכל הבל היא שהכל עסקים באים והולכים ולא נשאר מהם דבר ממשי, כמו ההבל שאין לו ממשות.

אבל יותר נראה שעיקר כוונת קהלת להביל, לא את מעשי העולם, אלא את הרעיונות שבלב בני אדם. כי מעשי העולם הם הכרח ואין מקום לגנותם, וכל אדם עוסק לעצמו ומשתדל להרווחת חייו וזהו טבע העולם ובודאי דבר ראוי ורצוי הוא, אין שום

שהמתנינו, אבא שאול אומר לא שהמתנינו אלא שפירשו בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים ועמדו וגנוזו אותם עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם, הרי דעד אנשי חזקיה דנו את הני כתובים לגניזה ולא קדשוים, והם היו מתונים בדין ודנו אותם ביישוב יותר וישבו הטענות עליהם. או שפירשו אותם באופן שהיה נראה שאין לגנוזם [אמנם אפשר שהיה הענין ב"פ שהרי במס' ידיים נר' שהיה הנדון בזה בין ב"ש וב"ה ולא בימי אכנה"ג, ובודאי לא בימי חזקיה וסיעתו, אלא שחזקיה וסיעתו לא דוקא בימי חזקיה, שהרי כתבו ישעיה, וישעיה ניבא עדיין בימי מנשה בן חזקיה. ובאמת אמרו ב"ב טו' דחזקיה וסיעתו כתבו קהלת דהיינו שעד ימיהם לא היה כלל בצורת ספר ערוך ומוכן ועל כתיבתו הראשונה קאי האדר"ג דלכן נשתהה עד ימיהם].

ועי' במדרש שה"ש (א י): "ר' יונתן אמר שה"ש כתב תחלה ואח"כ משלי ואח"כ קהלת ומייתי לה ר' יונתן מדרך ארץ כשאדם נער אומר דברי זמר, הגדיל אומר דברי משלות, הזקין אומר דברי הבלים".

ועוד יש לסייע דבריו מחדושי ר"ן בסוג' דשבת יג: שרצו לגנוז יחזקאל דהק' מה טעם רצו לגנוז יחזקאל הא נביא גדול היה ות' שלא הוא עצמו כתבו כדאי' בב"ב. הרי דלהר"ן מה שרצו לגנוז הספר הוא משום שיש בו תקלה אמיתית ואינו מכוון כמו שצריך להיות ברוה"ק.

אך עכ"פ לגבי קהלת לכאורה לא משמע כן בגמ', שהרי לא גנוזוהו משום שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה, ואם לא נכתב ברוה"ק, מה תחלתו וסופו מהני לעשותו כולו לספר קדוש. ואולי לפי מה שנתבאר שקהלת ערוך בצורה של קהלת דעות רבות ועריכתן בצורה שתביא למסקנה אחת, זה מיישב את כולו.

מקום לההבילו וכמ"ש קהלת בעצמו בכמה מקומות. אלא שרוב בני האדם ממציאים לעצמם רעיונות בכדי להקל עליהם עמלם ונותנים משמעות למעשיהם שהיא הבל. כמו שצוברים ממון בלי תכלית ועוד כיו"ב שמביא במשך כל הספר. ולכן הפתיחה "דור הולך ודור בא וכו' כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת כל הדברים יגיעים לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא און משמע, מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש", מתאים לזה, שמזה מבואר שאין כל הרעיונות משנים את המציאות בעולם, וכל עמל הרעיונות הוא הבל, כשם שהנחלים מוליכים מים רבים אל הים, וזה נראה דבר שיכול לשנות את העולם, מ"מ הים איננו מלא, כך כל הדברים יגיעים ולא יוכל איש לדבר כי אינו מוסיף בזה כלום. כמו שראינו בדורות האחרונים שבנ"א המציאו דרכים רבות ושונות לתיקון העולם, כדוגמת קומוניזם או דמוקרטיה, אך המציאות הראתה שכמו הנחלים ההולכים אל הים בקול רעש גדול ומביאים המון מים רבים, אך אינם משנים כלום, כך כל התנועות האלו לא שינו דבר בטבע האדם ולא הביאו יותר צדק ותועלת, כי החסרון צץ ממקום אחר. לכן כל עמל האדם בהמצאת רעיונות לתיקון הם הבל, וע"ז מסיים: "יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו", ואין הכוונה לחידושים בהמצאות הטבע, שהרי הגם שכל החמרים היו לעולמים, מ"מ צירופם והרכבתם ויצירת שימושים שונים בהם לא היו לעולמים, ואין שום רבותא במה שכל החומר היה לעולמים, שהרי עדיין יש שכו בעמל בני האדם להמציא המצאות ולהשתמש בטבע באפנים שונים. ואמנם אפשר לומר שדוקא בזמננו מתחדשות הרבה המצאות, ובזמן שלמה היה נכון יותר שאין דברים חדשים. אבל גם זה אינו נכון שהרי גם בזמניהם הומצאו הרבה המצאות טבעיות המביאות תועלת רבה

לאדם, ודי בזה שימצא אדם רפואה אחת למחלה בכדי שלא יהיו מעשיו בכלל הבל וחסרי תועלת.

לכן נראה שעיקר כוונתו לומר שכל רעיונות בני האדם והאידיאולוגיות שממציאים הם הבל, ומביא מהם רמזים או פתגמים, ומעיר עליהם כפי חכמתו. ולכן כותב בכמה מקומות כי טוב וישר הוא לשמוח ולהינות בכל עמלו ובכל חלקו בעולם הזה, ואין זה סותר למה שהכל הבל, כי סוף דבר הוא יראת ה' וזה התכלית, אבל יכול לשמוח בכל חלקו, מכיון שאינו חושב שזו תכלית או שבכל עמל בני אדם יש איזה חדש שיכול להיות רעיון אמיתי ותכלית לעצמו, וכן מבואר בפסוקים דספ"ה.

ובדברינו יש לבאר לשון תמוה בקהלת: "ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון" (ז כז), ומדוע נקט לשון נקבה 'אמרה קהלת', וכבר פירשה רש"י: "אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבצת החכמה", ונראה שכוונתו לב' הפירושים שהביא בראש הספר, לפי פירושו הראשון שקהלת הוא פעולת קיבוץ והקהלת חכמות, הוא מתפרש כפשוטו שהקהלת הדעות אחת לאחת למצא חשבון מולידה מציאה זו. ולפי' השני אמרה היינו אמרה נפשו, אבל זה בודאי דוחק, דס"ס הוא תמוה לנקוט לשון נקבה ולייחסה לנפשו מה שלא מצינו בשום מקום, וכן מפרש אבן עזרא: "ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה", דהיינו שהחכמה אומרת כן, ומבואר הדבר לפי מה שכתבנו שענין "קהלת" הוא מין חכמה של קיבוץ דעות, וחז"ל אמרו "אמרה קהלת זה רוח"ק" (קה"ר כאן), ולמ"ד שלא נאמר ברוח"ק היינו החכמה, והכל אחד. ועל דרך זה ביב' ח': הבל הבלים אמר הקהלת. ועל כינוי אדם אין מקום לה' הידיעה. והוא כמו אמר המאסף, וכן הא דד' כז'.

ואכן המעיין בקהלת יראה איך מביא את הקורא למסקנתו שסוף דבר את האלהים ירא כו', ואחר כל מלאכת האסופה וההערות

החכם מביאים חן והצלחה, ודברי הכסיל גורמים לו להתבלע. ובהמשך ובפיי"א מביא פתגמים שונים המראים כי צריך לחשוב על כל הדרכים ולא רק על מה שנראה שמביא הצלחה, כגון גם במדעך מלך אל תקלל, שלח לחמך על פני המים, תן חלק לשבעה וכו', בבוקר זרע את זרעך, ומכל זה יוצא שכל התיאוריות של בנ"א איך להצליח בחיים כולם הבל ואינם מביאים כלום, אלא צריך לתת את הדעת על כל הדרכים כי אין ידוע איזה יכשר.

ומסיים הדבר הזה באמרו: "כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל, שמח בחזון בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט, והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל", שאין לאדם לבקש תכלית בעסקי העוה"ז ולכן להתאמץ באיזה כיוון מסויים או דרך מסויימת, אלא ישמח במה שיש לו, ותמיד יזכור שיכולים לבא ימי חשך ואין הדבר תלוי בו, ושעל כל דבר לא טוב שיעשה יבא המשפט. וכן בגנות המדות הרעות. ולאחר שכבר הראה מסקנתו מסיים בפיי"ב כולו דברי מוסר, שגם כאשר ייהנה מחלקו ומה שיש לו ישים אל לבו שהכל חולף והתכלית היא אחרת, וזהו סופו דברי תורה, דהיינו מסקנתו דברי תורה.

עליה, מפרק י' ואילך מביא את הקורא למסקנות, ועי' בפרק י פסוק ז' והלאה: "יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט: נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו: ראיתי עבדים על סוסים ושרים הלכים כעבדים על הארץ: חפר גומץ בו יפול ופרץ גדר ישכנו נחש: מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן כס: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה: אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון: דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו: תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה: והסכל ירבה דברים לא ידע האדם מה שיהיה ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו", פותח הענין ברעה שתחת השמש שנראה כשגגה לפני השליט (השליט היינו ה' המנהל העולם כפרש"י), שהרי סכלים עולים מעלה, ועשירים שבידם היכולת נאלצים לישב בשפל, הרי שהתנאים להצלחה לא מביאים הצלחה, כמו העבדים על הסוסים וכו'. וע"ז מביא המשפט שחופר גומץ בו יפול דהיינו שאדם עושה לעצמו נזקים, שהרי חופר בור למטרה כל שהיא יוכל גם ליפול בו (והפתגם הזה נמצא כבר במשלי כו כז כורה שחת בה יפול), וכן פורץ גדר בכדי להרויח איזה דבר, ס"ס יכול ליכנס נחש מן הפרצה הזו ולישוך אותו, ומזה מתבאר כי הדבר תלוי לא רק בכח ובאמצעים ובעשירות אלא בחכמת האדם, וכך דברי